

قوة قضائيه

انتظارات يادگيري

- انتظار مي رود دانش آموزان با فراگيري اين درس و انجام فعاليت هاي آن بتوانند :
- نقش و کار قوة قضائيه را بيان کنند.
- دَعَاوی کيفري و حقوقي را از يکديگر تشخيص دهند.
- مراحل چگونگي مراجعه به نهادهاي حل اختلاف را بيان کنند.
- درباره کار يک وکیل پرس و جو و نتيجه را در کلاس ارائه کنند.
- نقش عوامل مختلف (فرد، خانواده، مدرسه و قانون) را در حفاظت افراد در مقابل آسيب هاي اجتماعي بيان کنند.

مواد و وسايل مورد نياز

کتاب درسي، دعوت از يک وکیل به کلاس، در صورت امکان چند برگه دادخواست (طرح شکايات حقوقي)، قانون اساسي، مجموعه قوانين حقوقي و جزايي

آماده کنید

چهار واژه «خود، خانواده، مدرسه و قانون» را روی تابلوی کلاس بنویسید. ضمن مرور و جمع‌بندی درس قبل درباره آسیب‌های اجتماعی که نوجوانان را تهدید می‌کند، ابتدا بخواهید دانش‌آموزان نقش هر فرد را در محافظت و مراقبت از خودش در برابر آسیب‌ها بیان کنند. از آنها بپرسید آیا فقط به دلیل ترس از خانواده، مدرسه یا پلیس باید از رفتارهای پرخطر پرهیز کنیم؟ آیا در صورتی که این عوامل (خانواده، مدرسه و قانون) اشراف و آگاهی از اعمال ما نداشته باشند، مجاز هستیم دست به رفتارهای پرخطر بزنیم؟ چرا؟

سپس فضای بحث و گفت‌وگو را با طرح ۳ سؤال ۲ و ۳ درباره خود و سؤال (۱) درباره خانواده از فعالیت صفحه ۳۰ کتاب، به وجود بیاورید. می‌توانید از گروه‌ها بخواهید درباره هر سؤال فکر کنند و نتیجه را در کلاس بیان کنند.

یکی از نکات مهمی که در این بخش باید به آن تأکید کرد، نقش خیرخواهانه خانواده و مدرسه در کنترل رفت‌وآمدها و معاشرت‌های نوجوانان است. معمولاً نوجوانان احساس ناخوشایندی نسبت به مراقبت‌های والدین یا مدرسه دارند که در این زمینه باید نقش دلسوزانه آنها در حفاظت از نوجوانان در برابر آسیب‌های اجتماعی به خوبی تبیین شود. درباره سؤال ۳ به نقش برخی عبادات مانند روزه تأکید کنید و از دانش‌آموزان بخواهید تمریناتی برای تقویت اراده پیشنهاد و آنها را اجرا کنند.

آموزش دهید

در ادامه بحث به موضوع قانون و نهادهای قانونی و نقشی که در پاسداری از امنیت اجتماعی و حقوق افراد دارند، اشاره کنید.

- نمودار قوای سه‌گانه را که در درس قبل به کار برده‌اید، دوباره نمایش دهید و تأکید کنید یکی از این قوای سه‌گانه، قوه قضائیه است.
- تعدادی از کتاب قانون اساسی را بین گروه‌ها توزیع کنید و از دانش‌آموزان بخواهید وظایف قوه قضائیه را مطالعه کنند و آنچه را درک می‌کنند، بیان کنند.

- از اختلافاتی که بین افراد یک جامعه بروز می‌کند، مثال‌هایی بزنید و سپس به مهم‌ترین وظیفه قوه قضائیه یعنی رسیدگی به شکایات و اختلاف‌ها اشاره کنید.
- مراجعه به شورای حل اختلاف محله و دادگاه را توضیح دهید.
- تعدادی از فرم‌های طرح دعاوی و نوشتن شکایت را به کلاس ببرید و در بین دانش‌آموزان توزیع کنید تا با نمونه‌ها آشنا شوند.
- به منظور آموزش انواع عمده دعاوی (دعاوی حقوقی و دعاوی کیفری) تفاوت‌های عمده این دو را بنویسید؛ سپس برای هر یک، مثال‌های ۱ تا ۴ کتاب یا موقعیت‌های مشابه را بیان کنید. دقت کنید که دعاوی حقوقی در صورتی که افراد به تعهداتی که رأی دادگاه تعیین کرده، عمل نکنند، به دعاوی کیفری تبدیل می‌شود.
- بهتر است از یک وکیل یا کارمند خبره دادگستری دعوت کنید تا در کلاس حضور یابد و دانش‌آموزان سؤالات خود را با همفکری یکدیگر و دسته‌بندی انتخاب و مطرح کنند. ممکن است از والدین و آشنایان دانش‌آموزان که شغل‌شان وکالت است، کمک بگیرید. آموزش مراجعه به وکیل و استفاده از مشاوره حقوقی از اهمیت خاصی برخوردار است، زیرا متأسفانه امروزه بسیاری از افراد بزرگسال نیز با این موضوع آشنایی ندارند.
- ملاحظات و دانستنی‌های معلم را به دقت بخوانید.

پاسخ فعالیت‌های صفحه ۳۳

- ۴ باید از مشاوره حقوقی استفاده کند. امروزه در مجتمع‌های قضایی، مشاوره حقوقی رایگان نیز وجود دارد (مشاوره حقوقی، مراجعه به وکیل).
- ۵ موقعیت‌های ۱ و ۲ جرم است. موقعیت (۱) فحاشی و افترا به موجب قانون، جرم تلقی می‌شود. موقعیت (۲) جعل عنوان است که آن هم در قانون جرم محسوب می‌شود، یعنی فردی بدون داشتن مدرک یا گرفتن گواهی کسب، عنوانی را برای خود اختیار کند و از این راه درآمد کسب کند.
- ۶ زیرا زдохورد و نزاع نه تنها موجب حل اختلاف نمی‌شود؛ بلکه مشکلات و آسیب‌هایی را برای دو طرف دعوا در پی دارد. برای مثال پولی به دیگری قرض داده شده و طرف قرض‌گیرنده،

قرض خود را ادا نمی‌کند. حال اگر وام‌دهنده با وام‌گیرنده زدوخورد کند و به طرف مقابل آسیب وارد کند؛ این کار خود جرم است و مجازات در پی دارد. بنابراین از این راه نه تنها به حق خود نمی‌رسد، بلکه مشکلی هم بر مشکلات وی افزوده می‌شود.

به پایان ببرید

با جمع‌بندی درس وظایف قوه قضائیه، انواع دادگاه‌ها و دعاوی و چگونگی کمک گرفتن از وکیل درس را مرور کنید.

به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۳ و ۴ «به کار ببندیم» را با پرس‌وجو و تحقیق انجام دهند و در جلسه بعد نتیجه را به کلاس ارائه کنند.

محورهای عمده ارزشیابی

شرکت در بحث و گفت‌وگوی کلاسی، طرح سؤالات مناسب و (در صورت دعوت از صاحب‌نظران به کلاس) پرس‌وجو و تحقیق درباره کار وکیل، بیان تفاوت‌های انواع دعاوی و کار و نقش قوه قضائیه از محورهای عمده ارزشیابی است که از طریق سیاهه ارزیابی مشاهده و بررسی عملکردها و فعالیت‌ها و آزمون‌های شفاهی و کتبی قابل ارزیابی است.

• در زمینه آموزش مراجعه به دادگاه، طرح دعوی و نظایر آن، هرچند دانش‌آموزان در سن قانونی نیستند؛ اما در آینده به سن قانونی خواهند رسید و باید به تدریج با نهادهای حقوقی قانونی آشنا شوند و نگرش مراجعه به قانون به جای برخوردهای فردی و خودسرانه و نزاع در آنها تقویت شود. از سوی دیگر این آموزش‌ها از طریق دانش‌آموز به خانواده‌ها نیز منتقل می‌شود و موجب آگاهی خانواده‌ها در برخورد اصولی و صحیح در اختلافات خواهد شد. در پاره‌ای از موارد، افراد نمی‌توانند مشکلات را از راه‌های قانونی پیگیری کنند و همین امر عواقب نامطلوبی به بار می‌آورد.

• برگه دادخواست شکایت و طرح دعوی را در اینترنت جست‌وجو و دانلود کنید و به کلاس ببرید. آشنایی کلی و بصری دانش‌آموزان با این برگه‌ها کافی است.

• تفاوت دعوای حقوقی و کیفری: در دعوای حقوقی یا مدنی، سخن از تحقق و وقوع جرم نیست؛ بلکه مشکلی در روابط اقتصادی یا اجتماعی اشخاص به وجود آمده و در واقع شخصی که خود را محق می‌داند با مراجعه به دادگاه، حقی را که تضییع شده مطالبه می‌کند.

اما دعوای کیفری زمانی مطرح می‌شود که به موجب قانون، جرمی واقع شده باشد و شخصی که به مرجع قضایی مراجعه می‌کند مدعی آن است که از وقوع جرمی متضرر گردیده و خواستار انجام آن مجازات تعیین شده است. طرح شکایت کیفری را می‌توان در کاغذ معمولی نوشت؛ ولی طرح دعوای حقوقی و ادعا و شرح آن حتماً باید در ورقه مخصوصی به نام «دادخواست» نوشته شود. در شکایت کیفری رسیدگی بدو در مرجعی به نام دادسرا بعد از انجام تحقیقات در کلانتری و دادسرا، در دادگاه عمومی صورت می‌پذیرد؛ ولی دادخواست حقوقی باید حسب مورد در دادگاه حقوقی یا شورای حل اختلاف طرح شود.

در شکایت کیفری به شکایت‌کننده، شاکی گفته می‌شود. به طرف او مشتکی‌عنه و یا متهم و موضوع پرونده را هم اتهام می‌گویند. در دعوای حقوقی به مدعی خواهان می‌گویند و به طرف او مدعی‌علیه و به موضوع پرونده هم خواسته می‌گویند.

تصویر چند فرم شکایت (دادخواست) حقوقی

به شعبه ارجاع می شود. امضا رئیس / معاون دیوان عدالت اداری	به شعبه تاریخ تقدیم دادخواست: تاریخ ثبت: شماره ثبت:
۱۳ / / / ۰۹۹۸۰	

توقن
دیوان عدالت اداری
پرگ دادخواست بدوی

شکای محترم! آیا تا به حال در دیوان عدالت اداری طرح شکایت نموده اید؟						
شکل	تابعیت	تاریخ تولد	شماره ملی	نام پدر	نام خانوادگی	نام
نام و نام خانوادگی دارندگان حق امضا				شماره ثبت شرکت	نام شرکت / موسسه / سازمان	
شماره تلفن همراه			آدرس پستی:			
Email			آدرس الکترونیکی			
شماره تلفن همراه (وکیل)			تاریخ انتشار پروانه وکالت	شماره پروانه وکالت	وکیل یا نماینده قانونی	
طرف شکایت:						
موضوع شکایت و خواسته:						
شماره و تاریخ تصمیم / رأی مورد اعتراض:						
ضمائم و مستندات:						
شرح شکایت:						

فر صورت لزوم از این جهت تکمیل / استفاده شود.

امضا / اثر انگشت
 شکای / وکیل / نماینده قانونی

مهر و امضا

دادخواست الزام به تنظیم سند رسمی انتقال پلاک ثبتی (ملک)

بیت‌المال

تاریخ: _____ ۱۳۴۰

شماره: _____

پوسته: _____

برگه‌های خواسته‌ها در دادگاه عمومی

شماره پرونده: _____

شماره پرونده	نام	دولت‌مداری	تاریخ	شکل	حالت پرونده
	مشخصات خوا بردار (استفوی)				
	مشخصات فروشنده (ایاج)				
	مشخصات وکیل (دادگستری) یا نماینده قانونی (ولی فقیهی یا قیم)				
	تعیین خواسته و جهای آن	عاشقان ارام خوانده به حضور در دفترخانه و تنظیم سند رسمی انتقال پلاک ثبتی ... شرح من تقویم ... مبلغ ... ریال به تصام خسارت و فرمی ... و غیره			
	دلائل و مستندات دادخواست	۱- بر مبنای ماده ۱۰۰۰ ... ۲- عدم انکار و تعارض ... ۳- عدم تقویم ملک ... ۴- ...			
<p style="text-align: center;">دریاست محترم دادگاه عمومی ...</p> <p style="text-align: center;">سلام علیکم.</p> <p style="text-align: center;">احتراماً به استحضار عالی می‌رساند:</p> <p>۱- خواننده محترم مالک شش دانگ یک باب خانه / دکان (یک دستگاه آپارتمان / ساختمان) موضوع پلاک فرعی ... از اصلی ... بخش ... شهرستان ... واقع در ... است که دارای (آب - برق - تلفن - گاز) می‌باشد.</p> <p>۲- این ملک به موجب میابیه نامه عادی مورخ ... که فتوکپی مصدق آن ضمیمه است به اینجانب فروخته شده است. و در تصرف اینجانب می‌باشد.</p> <p>۳- خواننده محترم در تاریخی که در میابیه نامه برای حضور در دفترخانه و تنظیم سند رسمی انتقال تعیین شده بود، در دفترخانه حاضر نشد. و عدم حضور تأمیرده از طریق (تأمین دلیل - با اعلام مراتب به دفترخانه - با تنظیم استشهادیه) احراز شده است.</p>					
شماره و تاریخ ثبت دادخواست	تعیین دادگاه عمومی رسیدگی فرماید				
شماره	نام و نام خانوادگی مقامات مراجع کننده				
تاریخ	تاریخ امضاء				

دفتر ثبت اسناد و املاک - تهران - پلاک ۳۳۳ - شماره پرونده: ۳۳۳

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

- سند جامع پیشگیری از اعتیاد، ریاست جمهوری، ستاد مبارزه با مواد مخدر، اداره کل فرهنگی و پیشگیری، ۱۳۹۰، نشر طراحان ایماژ.
(برای دریافت این سند می‌توانید به پایگاه اینترنتی گروه مطالعات اجتماعی بخش دانستنی معلم مراجعه کنید.)
- رفتارهای پرخطر در نوجوانان، صادق کوهستانی، عبدالله، ۱۳۹۳، انتشارات الماس البرز.
- رفتارهای پرخطر در نوجوانان، وحید برنجی جلالی، ۱۳۹۱، انتشارات محقق اردبیلی.
- پیشگیری از اعتیاد و آسیب‌های اجتماعی در مدارس، آشنایی با اهداف، مأموریت‌ها، راهبردها، برنامه‌ها و عملکردها، معاونت تربیت بدنی و سلامت وزارت آموزش و پرورش، به کوشش: منصور کیایی نادر، ۱۳۹۴، مؤسسه فرهنگی برهان (انتشارات مدرسه) (دفتر پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی وزارت آموزش و پرورش).

فصل چهارم : عصر ارتباطات

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>نقش ارتباطات در کوتاه شدن فواصل مکانی و مسافت‌ها</p>	<p>فضا و مکان</p>
<p>مسئولیت‌ها و تکالیف ما در استفاده از انواع رسانه‌ها</p>	<p>نظام اجتماعی</p>
<p>وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و سازمان‌های تابعه مثل پست و مخابرات</p>	
<p>نقش و تأثیر رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی بر فرهنگ عمومی</p>	
<p>سیر تاریخی وسایل ارتباطی و تحولات مهم منجر به انقلاب در فناوری ارتباطات و اطلاعات</p>	<p>تغییر، تحول و پیشرفت</p>
<p>نقش و تأثیر رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی بر فرهنگ عمومی</p>	<p>هویت</p>
<p>سیر تاریخی وسایل ارتباطی و تحولات مهم منجر به انقلاب در فناوری ارتباطات و اطلاعات</p>	<p>زمان، تداوم و تغییر</p>
<p>مسئولیت‌پذیری در فضای مجازی حساس و دقیق بودن نسبت به تبلیغات و فیلم‌ها و تأثیرگذاری رسانه‌ها</p>	<p>مسئولیت‌پذیری</p>
<p>رعایت اخلاق در فضای مجازی</p>	
<p>رعایت اخلاق در فضای مجازی</p>	<p>ارزش‌ها و اخلاق</p>
<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>	<p>مهارت‌های کاوشگری</p>

ارتباط و رسانه

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
  - عناصر ارتباط را نام ببرند؛ رسانه را تعریف کنند و انواع رسانه‌های مورد استفاده را نام ببرند.
  - دربارهٔ ضرورت‌ها و اهمیت استفاده از انواع رسانه‌ها در زندگی امروز گفت‌وگو کنند.
  - با مطالعهٔ متون و منابع، سیر تحول رسانه‌ها را به اختصار بیان کنند و چهار تحول مهم در عرصهٔ ارتباطات در طی زمان را توضیح دهند.
  - پست الکترونیک را با پست معمولی مقایسه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

- تصاویری از رسانه‌ها، پاورپوینتی که تصویرهای آن سیر تحول رسانه‌ها و وسایل ارتباطی را نشان بدهد، کتاب درسی، اعلانی که روی آن عناصر ارتباط مشخص شده است، طراحی یک بازدید علمی از شرکت پست یا مخابرات محل زندگی دانش‌آموز

آماده کنید

هرچند دانش‌آموزان در سال ششم از طریق درس کاروفناوری با فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی آشنا شده‌اند؛ اما باز شروع درس با توجه به منطقه‌ای که در آن تدریس می‌کنید، متفاوت خواهد بود. در برخی مناطق دانش‌آموزان به دلیل دسترسی به انواع رسانه‌ها و داشتن گوشی همراه و استفاده از اینترنت، آگاهی و اشراف زیادی بر موضوع دارند. در برخی مناطق دورافتاده یا روستایی، دانش‌آموزان هنوز تجربه‌چندانی از به کارگیری رسانه‌های متنوع و فضای مجازی ندارند؛ بنابراین برای شروع درس با توجه به شرایط منطقه و تجارب و پیش‌دانسته‌های دانش‌آموزان، طرحی مناسب بریزید.

- می‌توانید استفاده از چند رسانه را به نمایش بگذارید، مثلاً تلفن همراه، رادیو، اینترنت و ...
- ممکن است تصاویری از انواع رسانه‌ها را به نمایش بگذارید. تجربه استفاده از هر یک را از دانش‌آموزان سؤال کنید. بعد مواردی را از زندگی روزمره حذف کنید و بررسی در صورت نبودن این رسانه‌ها چه مشکلات یا کمبودهایی ممکن است بروز کند؟ (فعالیت ۳، صفحه ۳۹)
- در ادامه بررسی کنید آیا در گذشته با فقدان این رسانه‌ها، باز هم ارتباط هر فرد با دیگر افراد یا دیگر جوامع به خوبی برقرار می‌شده است؟ چگونه؟ این ارتباطات چه فرقی با ارتباطات امروز داشته است؟ در پایان، دانش‌آموزان را متوجه مفهوم «ارتباط» و نیاز انسان‌ها به ارتباط کنید و از آنها بخواهید درباره این مفهوم چنانکه در مقدمه درس آمده، تأمل کنند.

آموزش دهید

- از دو دانش‌آموز دعوت کنید جلوی کلاس بایستند. یکی از دیگری سؤال کند یا مطلبی را به او بگوید.
- از دانش‌آموزان بخواهید فرستنده و گیرنده را نام ببرند و پیام را بازگو کنند. از دو دانش‌آموز بخواهید با پیامی متفاوت این عمل را تکرار کنند و دوباره درباره پیام از دانش‌آموزان سؤال کنید. این بار از گیرنده بخواهید که به فرستنده پاسخ دهد و در اینجا مفهوم بازخورد را توضیح دهید. در

پایان از دو دانش‌آموز بخواهید یکی بدون کلام و از طریق رفتار و حرکات به دیگری پیامی بدهد و دیگری نیز از طریق رفتار غیرکلامی به او بازخورد دهد.

در هر صورت آموزش عناصر ارتباط (فرستنده، گیرنده، پیام و بازخورد) از این طریق فضای شادتر و جذاب‌تری در کلاس ایجاد می‌کند.

• سپس اعلان یا تصویر صفحه ۳۶ کتاب را نمایش دهید یا روی تابلوی کلاس این شکل را بکشید و مجدداً عناصر ارتباط و ارتباط کلامی و غیرکلامی را مرور کنید.

• از دانش‌آموزان بخواهید فکر کنند و روی یک کاغذ چند پیام را که دریافت کرده‌اند با ذکر رسانه‌های متنوعی که در انتقال پیام‌ها از آنها استفاده شده بود، روی کاغذ بنویسند و در کلاس بخوانند. (فعالیت شماره ۱، صفحه ۳۷)

برای مثال دانش‌آموز ممکن است بنویسد:

• گفت‌وگو با پدر و مادر: قبل از رفتن به مدرسه (زبان)، شنیدن تبلیغ بازرگانی (رادیوی سرویس مدرسه)، پیام: مربوط به رفتن به نمازخانه (بلندگوی مدرسه)، خواندن مطلبی درباره غذاهای مفید (مجله در کتابخانه مدرسه)، تماشای کارتون... (تلویزیون) و... .

• در بخش بعدی در صورتی که بتوانید مطالب صفحه‌های ۳۷، ۳۸ و ۳۹ کتاب را به صورت پاورپوینت نمایش دهید یا خودتان با ابتکار و خلاقیت تصویرهایی درباره سیر تحول رسانه‌ها و وسایل ارتباطی تهیه کنید، مطالب به شیوه جذاب‌تری به دانش‌آموزان منتقل می‌شود.

• از دانش‌آموزان بخواهید متن این سه صفحه را بخوانند و فعالیت ۲- الف و ب را انجام دهند. دقت کنید از این متون در آزمون‌های کتبی پرسشی طرح نمی‌شود؛ اما در ارزشیابی مستمر لحاظ می‌شوند. هدف این است که دانش‌آموزان به شیوه مشارکتی، متنی را بخوانند و بتوانند پیام‌های اصلی متن را استنباط کنند و علاوه بر آن از سیر تحول رسانه‌ها و ارتباطات نیز چشم‌اندازی به دست بیاورند.

الف) چهار تحول مهم ارتباطات به ترتیب عبارت‌اند از:

۱) اختراع ماشین چاپ توسط گوتنبرگ که موجب شد مطالب با سرعت و دقت بیشتری به چاپ برسد و علوم و فنون منتشر شود.

۲) استفاده از الکترونیته؛ همچنین اختراع تلگراف به وسیله مورس و اختراع تلفن توسط

گراهام بل (با سیم).

۳ به وجود آمدن ارتباطات بی سیم و اختراع رادیو توسط مارکنی و سپس راه اندازی ایستگاه‌های رادیویی و تلویزیونی؛ همچنین پرتاب قمرهای مصنوعی به فضا.

۴ ورود رایانه به زندگی بشر و فناوری اطلاعات و ارتباطات (رایانه و اینترنت).

ب) رایانه‌ها و ماهواره‌ها :

• در مرحله بعد، توجه دانش‌آموزان را به جدول وزارتخانه‌ها در صفحه ۱۶ کتاب جلب کنید و وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات را به آنها روی جدول نشان دهید. سپس توضیح دهید که این وزارتخانه مسئولیت توسعه و سایل ارتباطی کشور را به عهده دارد و برخی از شرکت‌ها و سازمان‌های تابعه آن را به دانش‌آموز معرفی کنید.

به پایان ببرید

• با مرور و جمع‌بندی مطالب درسی به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۴ صفحه ۳۹ را حتی فراتر از درخواست فعالیت انجام دهند. (متناسب با فعالیت‌های درس کار و فناوری)

• از یک مرکز پست یا مخابرات بازدید کنید و از دانش‌آموزان بخواهید قبل از بازدید، پرسش‌های خود را آماده کنند و پس از بازدید نیز به طور گروهی گزارشی تهیه و در کلاس ارائه نمایند.

محورهای عمده ارزشیابی

شرکت در بحث و گفت‌وگوی کلاسی، انجام فعالیت‌های صفحه‌های ۳۷ و ۳۹ کتاب؛ فهم و بیان عناصر ارتباط، نیاز به انواع رسانه‌ها و سیر تحول رسانه‌ها و ارتباطات، از محورهای عمده ارزشیابی این درس است که از طریق سیاهه ارزیابی عملکرد و رفتار و بررسی فعالیت‌ها و آزمون‌های عملکردی و کتبی قابل ارزیابی است.

• توصیه می‌شود بازدید علمی از مراکز مخابراتی و پست را حتماً در برنامه آموزش بگنجانید (فعالیت ۳ به کار بیندیم). دانش‌آموزان ساکن استان تهران، اقبال بیشتری برای بازدید از موزه ارتباطات در خیابان امام خمینی دارند. بهتر است دبیران استان تهران این فرصت را مغتنم بشمارند و دانش‌آموزان را به بازدید از این موزه ببرند. به‌ویژه آنکه در همجواری این موزه، آثار و ابنیه تاریخی دیگر را در این بخش از بافت تاریخی تهران می‌توانند مشاهده کنند.

رسانه‌ها در زندگی ما

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
  - با کاربردهای مختلف فناوری اطلاعات و ارتباط در زندگی روزمره آشنا شوند و آن را توضیح دهند.
  - آثار و جنبه‌های مفید و مثبت فناوری‌های نوین ارتباطی را در جامعه امروز بیان کنند.
  - درباره تأثیر رسانه‌های جمعی بر افکار و رفتار و سبک زندگی، تحقیق کنند و نتیجه را به کلاس گزارش دهند.
  - آثار منفی تأثیر وسایل ارتباطی و رسانه‌های جمعی را توضیح دهند.
  - یک برنامه تلویزیونی، فیلم یا چند پیام بازرگانی را نقد و درباره آن اظهار نظر کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

قطعاتی از یک فیلم سینمایی یا یک مجموعه تلویزیونی یا چند پیام بازرگانی برای نقد و بررسی، کتاب درسی، چند لوح فشرده بازی‌های رایانه‌ای مناسب و نامناسب

آماده کنید

دانش‌آموزان را به چند گروه تقسیم کنید (پیش از آنکه کتاب را باز کنند و درس ۸ را ببینند). از هر گروه بخواهید با یکدیگر گفت‌وگو کنند و فواید و کاربردهای فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی (تلفن همراه، اینترنت و رایانه) را فهرست کنند و بگویند این فناوری‌ها موجب آسان شدن چه اموری در زندگی اجتماعی و اقتصادی امروز شده‌اند.

آموزش دهید

پس از شنیدن توضیحات گروه‌ها، مطالب را با توجه به تصاویر صفحه‌های ۴۱، ۴۲ و ۴۳ کتاب کامل کنید. از آنها بخواهید اگر خود یا خانواده با هر یک از موارد مطرح‌شده سروکار داشته‌اند، بیان کنند. برای مثال استفاده از عابربانک، نصب دوربین ایمنی در ساختمان و ... .
بپرسید به نظر آنها در آینده چه پیشرفت‌ها و ابداعات دیگری ممکن است در این حوزه صورت بگیرد؟ این موضوع چه تغییراتی در زندگی اجتماعی، اقتصادی و ارتباطات آینده پدید می‌آورد؟ ...
اجازه فکر کردن به دانش‌آموزان بدهید؛ اما از آنجا که این فعالیت به تأمل و تفکر نیاز بیشتر دارد، از آنها بخواهید فعالیت ۲ یعنی کاربرگه شماره ۴ را در منزل تکمیل کنند و برای جلسه آینده به همراه بیاورند.

• تکمیل کاربرگه ۴ یک فعالیت خلاقیتی است و تصورات دانش‌آموزان را از آینده نشان می‌دهد. نوشته‌ها و نقاشی‌های دانش‌آموزان را درباره پیش‌بینی آینده فناوری‌های ارتباطی، در کلاس یا راهروی مدرسه نصب کنید و برای بروز خلاقیت‌ها امتیاز در نظر بگیرید.

• بخش بعدی این درس تأثیر وسایل ارتباط جمعی بر فرهنگ عمومی است.
در این بخش شما می‌توانید ابتدا با پخش چند پیام بازرگانی یا پخش یک فیلم که دانش‌آموزان درباره آن اطلاعاتی دارند (برای مثال یک مجموعه تلویزیونی)، نشان دادن چند لوح فشرده بازی‌های رایانه‌ای آنها را به نقد و بررسی وادارید.

می‌توان فعالیت ۱ و ۲ به کار بندیم را در کلاس انجام داد.

برای اینکه نقد این موارد را آموزش دهید، از دانش‌آموزان بخواهید به این پرسش‌ها توجه کنند و پاسخ دهند.

- این فیلم یا پیام بازرگانی چه پیام آشکاری (مستقیم و اصلی) دارد؟
- این فیلم چه پیام‌های پنهانی و غیرآشکاری دارد؟ (برای مثال نوع خاصی از پوشش و لباس را تبلیغ می‌کند؛ تعداد اعضای خانواده؛ چیدمان داخلی خانه).
- آیا سبک زندگی تبلیغ شده با سبک زندگی ما همخوانی دارد؟
- این فیلم یا پیام بازرگانی کدام ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی را ترویج و تأیید می‌کند؟
- این فیلم یا پیام بازرگانی از کدام ارزش‌ها غفلت ورزیده است؟
- چه کسانی و با چه هدفی این فیلم را ساخته‌اند؟ چه سازمان‌ها یا نهادهایی از ساختن آن حمایت کرده‌اند؟

• همین نقد و بررسی را درباره یکی دو نمونه از بازی‌های رایانه‌ای ادامه دهید. بازی‌هایی که در آن خشونت‌گرایی، کشتن شخصیت‌ها و از بین بردن ارزش‌ها یا مقاصد پنهان سیاسی تولیدکنندگان خارجی در آنها ترویج می‌شود.

• در بخش بعدی، دانش‌آموزان را با آثار منفی دیگر وسایل ارتباط جمعی در دنیای امروز آشنا کنید. تصاویر (۱) و (۲) صفحه ۴۵ کتاب را به آنها نشان دهید و بپرسید از هر یک چه می‌فهمند؟ از آنها سؤال کنید آیا در زندگی روزمره و خانواده، چنین صحنه‌هایی را مشاهده کرده‌اند؟ در هر یک از صحنه‌های تصویرهای (۱) و (۲) چه آسیب‌هایی خانواده و افراد را تهدید می‌کند؟ (آسیب‌های جسمانی، روانی، روابط خانوادگی، بازماندن از فعالیت‌های اصلی و اساسی و ...).

اجازه بدهید دانش‌آموزان فکر کنند و به گفت‌وگو درباره این موارد بپردازند.

به پایان ببرید

با مرور و جمع‌بندی همه مطالبی که ارائه کرده‌اید، نکات مربوط به کادر صفحه ۴۵ خطاب به دانش‌آموزان درباره فضای مجازی را بخوانید و بر آنها تأکید کنید.

به عنوان فعالیت پایانی از دانش‌آموزان بخواهید:

الف) فعالیت شماره ۴ را انجام دهند. به آنها کمک کنید پرسش‌نامه‌ای طراحی کنند و پس از اجرا

و تکمیل پرسش‌نامه‌ها در خانواده و آشنایان و دوستان و ... نتایج را جمع‌بندی کنند. به آنها آموزش دهید. در جمع‌بندی پاسخ‌ها از فراوانی (تعداد یا درصد) استفاده کنند. فرصتی را به ارائه نتایج تحقیق دانش‌آموزان اختصاص دهید.

ب) از گروه‌های داوطلب بخواهید فعالیت شماره ۴ به کار ببندیم را انجام دهند و دستورالعمل حفاظت از کودکان و نوجوانان را از پایگاه اینترنتی معرفی شده در کتاب دانلود کنند و به روش مناسب بازنویسی و در کلاس نصب کنند و در معرض دید دانش‌آموزان بگذارند.

پرسش‌نامه

سن : میزان تحصیلات :

جنس : شغل :

۱) در شبانه روز از کدام رسانه‌ها بیشتر استفاده می‌کنید؟

۲) به نظر شما کدام یک از رسانه‌ها تأثیر بیشتری بر افکار و رفتار شما دارند؟ به ترتیب اولویت بیان کنید.

۳) .....

محورهای عمده ارزشیابی

متناسب با انتظارات یادگیری، بیان کاربردهای مختلف فناوری اطلاعات در زندگی روزمره و آثار و جنبه‌های مثبت آنها با ذکر نمونه، نقد و بررسی بازی‌های رایانه‌ای فیلم یا مجموعه تلویزیونی، پیام بازرگانی و مانند آن و اظهار نظر درباره آنها، توضیح درباره آثار منفی رسانه‌های جمعی بر رفتارها و سبک زندگی و انجام تحقیق در این زمینه (طراحی پرسش‌نامه، اجرا، جمع‌بندی نتایج) از مهم‌ترین محورهای ارزشیابی این درس است که از طریق سیاهه ارزیابی فعالیت‌های بحث و اظهار نظر و تحقیق و همچنین آزمون‌های شفاهی و عملکردی قابل ارزیابی است.

● بازی‌های رایانه‌ای امروز به یک صنعت سودآور تبدیل شده‌اند که وقت، انرژی، ذهن و روح دانش‌آموزان را در معرض آسیب قرار داده‌اند تا جایی که حتی نظام رده‌بندی و فیلترینگ این بازی‌ها در کشورهای اروپا، ژاپن و کانادا براساس هنجارها و ارزش‌های جامعه شکل گرفته است؛ اما متأسفانه در کشور ما فرهنگ استفاده از این بازی‌ها درست نیست و مشکلات عدیده‌ای را به وجود آورده است.

خشونت و ترس، زیرپا گذاشتن ارزش‌ها، مسائل جنسی، قمار و شرط‌بندی، مسلمان‌کشی، شیطان‌پرستی و تبعیض در این بازی‌ها تبلیغ می‌شود.

در گروه بازی‌های «استراتژیک» رویدادهای تاریخی مانند حملات اسکندر، جنگ‌های صلیبی، روبه‌رو شدن مهاجران با سرخ‌پوستان آمریکا، جنگ کره، نبرد متفقین و متحدین با روایت‌های خاص تولیدکنندگان کشورهای سلطه‌گر به مخاطب ارائه می‌شود و تصورات نادرست را به آنها القا می‌کند. این بازی‌ها عمدتاً با عنوان‌های هیجان‌برانگیز «فرمان بده و فتح کن»، روحیهٔ خشونت‌گرایی و نقض ارزش‌های اخلاقی را نشانه می‌گیرند و کمترین تأثیر آنها ترویج پرخاشگری و تمایل به زورگویی در محیط خانه و مدرسه است.

بنابراین از معلمان عزیز درخواست می‌شود تا آنجا که ممکن است این بازی‌ها را نقد کنند و دربارهٔ اهداف تولیدکنندگان آنها در کلاس با دانش‌آموزان گفت و گو کنند و به طور جدی به بالابردن آگاهی دانش‌آموزان در این زمینه همت گمارند.

● پیشنهاد می‌شود در زمینهٔ استفادهٔ صحیح از رسانه‌ها و سواد رسانه‌ای در محیط خانواده، جلسه‌ای با حضور یک کارشناس رسانه برای خانواده‌ها برگزار شود. برای برگزاری این جلسه از مسئولان مدرسه و امور تربیتی و پرورشی کمک بگیرید.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

- ارتباط‌شناسی، محسنیان‌راد، مهدی، چاپ چهاردهم، انتشارات سروش، ۱۳۹۳.
- ایران در چهار کهکشان ارتباطی، سیر تحول تاریخ ارتباطات از آغاز تا امروز، محسنیان‌راد، مهدی، سه جلد، انتشارات سروش، ۱۳۸۴.
- تکنولوژی‌های جدید ارتباطی در کشورهای در حال توسعه، جریش هنسون، اومانا رولا، ترجمه داوود حیدری، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۷۸.
- تکنولوژی‌های نوین ارتباطی، معتمدنژاد، کاظم، مرکز پژوهش‌های ارتباط و وابسته به دانشگاه علامه طباطبایی و وزارت ارتباطات، ۱۳۸۷.
- وسایل ارتباطی جمعی، معتمدنژاد کاظم، سازمان انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی و دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، ۱۳۸۷.
- فرایندها و تأثیرات رسانه‌ها، رایین. ال. نابی بث اولیور، ترجمه سیدمحمد مهدی‌زاده، انتشارات سروش، ۱۳۹۳.
- ریشه‌های فرهنگی ارتباط در ایران، محسنیان‌راد، مهدی، نشر چاپار، ۱۳۸۷.
- ارتباط انسانی، محسنیان‌راد مهدی، انتشارات سمت، ۱۳۹۲.
- کودکان، رسانه‌ها و فرهنگ، مایر منجر دیویس، ترجمه ناصر اسدی، مرکز پژوهش و سنجش افکار صدا و سیما، ۱۳۹۴.
- کودکان و رسانه‌ها، دیدگاه‌ها و چشم‌اندازها، ترجمه معصومه عصام، انتشارات سروش، ۱۳۸۴.
- جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی، ژان کارنرو، ترجمه باقر ساروخانی، نشر اطلاعات، ۱۳۸۷.
- رفتار غیر کلامی در روابط میان فردی، ریچموند ویرجینیا، ترجمه فاطمه‌سادات موسوی و ژبلا عبدالله‌پور، انتشارات سروش، ۱۳۸۸.

فصل پنجم : از حرا تا نینوا

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>موقعیت مکانی شبه جزیره عربستان و ظهور اسلام و مسیرهای هجرت پیامبر (ص) مکان غزوات و عاشورا</p>	<p>فضا و مکان</p>
<p>شواهد و مدارک مربوط به وقایع تاریخ اسلام رویدادهای تاریخ اسلام و تداوم آنها در زندگی امروز مانند عاشورا</p>	<p>زمان، تداوم و تغییر</p>
<p>علل و عوامل رویدادهای تاریخی از بعثت پیامبر تا قیام عاشورا</p>	<p>شواهد و مدارک تغییر، پیشرفت و تداوم علت‌ها و معلول‌ها</p>
<p>تعلق و تأثیرپذیری فرهنگ و هویت فردی و اجتماعی از اسلام و تاریخ و رویدادهای آن</p>	<p>فرهنگ و هویت</p>
<p>پیوند تاریخ ایران و تاریخ اسلام</p>	<p>تعلق و هویت میراث فرهنگی</p>
<p>حساس بودن نسبت به پیروی از الگوهای عقیدتی و رفتاری پیامبر اسلام و امامان در امور سیاسی و اجتماعی</p>	<p>ارزش‌ها و اخلاق</p>
	<p>مهارت‌های کاوشگری</p>
	<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>

ظهور اسلام در شبه‌جزیره عربستان

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
  - موقعیت جغرافیایی و اوضاع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شبه‌جزیره عربستان را در آستانه ظهور اسلام به اختصار بیان کنند.
  - چگونگی بعثت حضرت محمد (ص) و پیام اصلی و مهم دین اسلام را توضیح دهند.
  - زمینه‌ها و دلایل مهاجرت رسول خدا را از مکه به مدینه بگویند.
  - روی نمودار زمان، برخی رویدادهای تاریخ اسلام را نشان دهند و زمان وقوع آن را محاسبه کنند.
  - اصول اخلاقی رسول خدا در جنگ و شیوه حکومت آن حضرت را شرح دهند.
  - علت و نتیجه ماجرای غدیر خم را توضیح دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی؛ قرآن؛ نقشه شبه‌جزیره عربستان؛ نقشه ایران عصر ساسانی؛ نمودار خط زمان شامل رویدادهای مهم تاریخ اسلام از بعثت تا هجرت؛ تصاویری از اماکن مقدس در مکه و مدینه؛ گزیده‌ای از فیلم سینمایی «محمد رسول الله» کاربرگه شماره ۵

آماده کنید

یک نسخه از قرآن کریم را با خود به کلاس ببرید و از یکی از دانش‌آموزان بخواهید آیات ۱ تا ۵ سوره مبارکه علق را قرائت کند و ترجمه فارسی آن را بخواند. سپس از دانش‌آموزان پرسید آیات تلاوت شده درباره کدام رویداد مهم تاریخی است؟ پس از آنکه دانش‌آموزان با راهنمایی شما به پاسخ صحیح رسیدند، دانستی‌های دانش‌آموزان را با توجه به آنچه قبلاً در دروس مختلف خوانده‌اند، بیازماید. برای مثال از دانش‌آموزان درباره زمان و مکان تولد، پدر، مادر و خاندان ایشان و دوران کودکی و نوجوانی آن حضرت پرسش کنید. در صورت امکان قسمت‌های کوتاهی از فیلم محمد رسول‌الله را ساخته کارگردان ایرانی مجید مجیدی که مربوط به دوران پیش از بعثت و کودکی آن حضرت است، به نمایش بگذارید. با این مقدمه توضیح دهید که موضوع درس حاضر، ظهور و گسترش دین اسلام در شبه‌جزیره عربستان است.

آموزش دهید

نخست توجه دانش‌آموزان را از طریق نقشه به موقعیت جغرافیایی شبه‌جزیره عربستان و مخصوصاً دو شهر مکه و یثرب جلب کنید و به ویژگی‌های جغرافیای طبیعی، انسانی و فرهنگی عربستان در آستانه ظهور اسلام اشاره کنید سپس از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ردیف ۱ (کاربرگ شماره ۵) را انجام دهند. انتظار می‌رود دانش‌آموزان با مطالعه مطالب صفحه‌های ۴۸ و ۴۹ پنج نشانه عصر جاهلیت را چنین استخراج کنند: غارتگری، جنگ و خون‌ریزی، تعصب قبیله‌ای، انتقام‌جویی، خشونت، بت‌پرستی، وضعیت نامناسب زنان و دختران، نداشتن حکومت و بی‌سوادی.

پس از انجام کاربرگ، توضیح دهید که با توجه به این شرایط، خداوند حضرت محمد (ص) را به پیامبری برگزید و بر سه محور مهم و شاخص پیام اسلام، یعنی پرستش خدای یگانه، ترک بت‌پرستی و ایمان به روز جزا تأکید کنید. آنگاه به نمودارهای خط زمان صفحه ۵۱ اشاره کنید و از دانش‌آموز بخواهید رویدادها را روی خط زمان بخوانند. دوران رسالت و پیامبری حضرت محمد (ص) به دو دوره متفاوت تقسیم می‌شود: در دوره نخست، ایشان حدود سیزده سال در مکه

مردم را به اسلام دعوت کرد و در دوره دوم با مهاجرت به مدینه حدود ده سال برای گسترش اسلام و تشکیل حکومت اسلامی زحمت کشید و در این راه سختی‌ها و مشکلات بسیاری را تحمل کرد. ابتدا توجه دانش‌آموزان را به دو نمودار خط زمان جلب کنید و سپس از آنان سؤال کنید که دوران رسالت رسول خدا به چه دوره‌هایی قابل تقسیم است؟ سپس دانش‌آموزان را به دو گروه تقسیم کنید و از هر گروه بخواهید مهم‌ترین رویدادهای هریک از دو دوره را نام ببرند. آنگاه از آنها بخواهید با یکدیگر همفکری کنند و درباره شباهت‌ها و تفاوت‌های رویدادهای دو دوره با هم گفت‌وگو کنند. انتظار می‌رود دانش‌آموزان با مقایسه رویدادهای دو دوره بتوانند تشخیص بدهند که در دوران سیزده سال اول بعثت پیامبر در مکه، رسول خدا و پیروانش ناگزیر بودند فشارها و شکنجه‌ها را تحمل کنند و امکان و فرصت چندانی را برای مقابله با مشرکان نداشتند. در آن دوره، مهم‌ترین سلاح مسلمانان در برابر مشرکان، صبر و شکیبایی در برابر سختی‌ها و مشکلات بود؛ به همین دلیل برخی از یاران رسول خدا زیر شکنجه به شهادت رسیدند و دیگران نیز ناگزیر شدند که خانه و اموال خود را رها کنند و به حبشه و سرانجام به مدینه مهاجرت کنند.

همچنین انتظار می‌رود دانش‌آموزان با مرور رویدادهای مربوط به دوران پس از هجرت روی نمودار خط زمان، متوجه تغییر موقعیت و شرایط مسلمانان شوند و این مطلب را درک کنند که در نتیجه تدابیر و اقدامات پیامبر از قبیل برقراری پیوند برادری میان مسلمانان، به جای تعصب قومی و قبیله‌ای، به تدریج مسلمانان قدرتمند شدند. به گونه‌ای که توانستند در برابر هجوم و تهدیدهای بیپای دشمنان به خوبی از خود دفاع کنند و در بیشتر نبردها پیروز شوند. به همین دلیل در دوره دوم، اسلام در سرتاسر شبه جزیره عربستان گسترش یافت و پیامبر حتی سران حکومت‌های بزرگ آن روز جهان را به پذیرش اسلام دعوت کرد.

توجه داشته باشید فعالیت‌های این درس به منظور توجه دادن دانش‌آموزان به علل و نتایج رویدادها طراحی شده‌اند و باید هنگام تدریس انجام شوند.

پاسخ صحیح فعالیت‌ها

- ۱) سوره مسد (سوره ۱۱۱ قرآن مجید)
- ۲) پیروی کورکورانه از عقاید آبا و اجدادی؛ مخالفت آشکار اسلام با افکار و عقاید جاهلی؛ به خطر افتادن منافع اقتصادی اشراف مکه با گرویدن بردگان و فقیران به اسلام؛ به خطر افتادن مقام و موقعیت سیاسی و اجتماعی سران مشرک.

۳) پیشنهاد مال و مقام به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)، تهدید و آزار و اذیت رسول خدا؛ تهمت‌زنی و دشنام‌گویی به رسول خدا؛ سعی در منصرف کردن ابوطالب از پشتیبانی پیامبر؛ آزار و شکنجهٔ مسلمانان تا سرحد مرگ؛ تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان؛ توطئه برای قتل پیامبر

۴) مشرکان پیمان‌نامهٔ تحریم اجتماعی و اقتصادی مسلمانان را درون صندوقچه‌ای در کعبه نهادند. پس از سه سال پیامبر اسلام با اشارهٔ فرشتهٔ وحی خبر داد که آن پیمان‌نامه را موربانه خورده است و تنها عبارت «باسمک اللهم» از آن باقی مانده است. مشرکان وقتی صندوقچه را گشودند، با شگفتی درستی خبر رسول خدا را دریافتند و ناگزیر شدند دست از محاصره بردارند و مسلمانان به زندگی عادی خود بازگردند و این یک پیروزی بزرگ برای آنان به شمار می‌رفت.

۵) پیمان‌نامه‌های پیامبر با مردم یثرب؛ توطئهٔ مشرکان برای قتل حضرت محمد (ص)

۶) مهاجرت پیامبر از مکه به مدینه مبنای تاریخ و تقویم مسلمانان قرار گرفت و از آن زمان تا کنون ۱۳۹۵ سال شمسی و ۱۴۳۷ سال قمری می‌گذرد.

به پایان برید

نکته‌ها و مفاهیم مهم و شاخص درس بر پایهٔ جدول انتظارات را به اختصار بگویید و دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید و از آنها بخواهید به طور داوطلبانه و گروهی فعالیت ردیف ۱ یا ۲ بخش «به کار بیندید» را در منزل انجام دهند و گزارش آن را در جلسهٔ آینده به شکل مناسب در کلاس ارائه و در معرض نمایش بگذارند. دانش‌آموزان را برای رجوع به پایگاه الکترونیکی دانش‌نامهٔ رشد به نشانی www.roshd.com راهنمایی کنید.

محورهای عمدهٔ ارزشیابی

انجام صحیح کاربرد و دیگر فعالیت‌های درس، تشریح و خواندن اطلاعات تاریخی مندرج در نقشه و نمودارهای خط زمان، مشارکت در گفت‌وگو و بحث؛ طرح پرسش‌هایی متناسب با انتظارات یادگیری از محورهای عمدهٔ این درس است که از طریق آزمون کتبی و شفاهی و مشاهده رفتار و بررسی فعالیت‌ها و آزمون عملکردی قابل اجرا است.

مهم‌ترین نبردهای مسلمانان در دوران پیامبر اسلام

ردیف	نام جنگ	سال وقوع	طرف مخاصمه	علت بروز جنگ	نتیجه جنگ
۱	بدر	۲ ه.ق	مشرکان مکه	سپاه اسلام که برای تعقیب کاروان تجاری مشرکان از مدینه خارج شده بود، با سپاه مکه روبه‌رو شد.	پیروزی قاطع مسلمانان
۲	أُحُد	۳ ه.ق	مشرکان مکه	لشکرکشی مشرکان مکه به سمت مدینه برای جبران شکست بدر و از بین بردن مسلمانان	پیروزی اولیه مسلمانان و شکست بعدی آنها به دلیل سرپیچی از فرمان پیامبر
۳	خندق (احزاب)	۵ ه.ق	مشرکان مکه و سایر قبایل هم‌پیمان آنان از یهود و غیریهود	لشکرکشی مشرکان مکه و هم‌پیمان آنان به مدینه به قصد نابودی مسلمانان	ناکامی مشرکان و هم‌پیمانانشان با رشادت امام علی علیه‌السلام در شکست دادن پهلوان نامدار سپاه مشرکان
۴	جنگ‌های متعدد با یهودیان	۶ و ۷ ه.ق	قبایل مختلف یهود (بنی قریظه، بنی نضیر، بنی مصطلق) و اهالی قلعه خیبر	پیمان‌شکنی، خیانت و تهدیدهای آشکار و پنهان یهودیان علیه مسلمانان و همدستی آنان با مشرکان	پیروزی مسلمانان
۵	فتح مکه	۸ ه.ق	مشرکان مکه	نقض پیمان صلح حُدَیبیه از سوی مشرکان و حمله آنان به قبیله هم‌پیمان مسلمانان	پیروزی مسلمانان
۶	خُنین	۸ ه.ق	مشرکان یکی از قبایل عرب به نام هوازن	دفع تهدیدات قبایل بت‌پرستی که پس از فتح مکه برای مقابله با اسلام متحد شده بودند.	پیروزی مسلمانان
۷	موته	۸ ه.ق	سپاهیان روم شرقی	تنبیه یکی از حاکمان مناطق مرزی شام که میبلغان مسلمان را به شهادت رسانده بود.	شهادت سه تن از فرماندهان سپاه اسلام و ترک صحنه نبرد
۸	تبوک	۹ ه.ق	سپاهیان روم شرقی	دفع تهدیدات نظامی رومیان در مرزهای شمالی شبه‌جزیره عربستان	کار به برخورد نظامی نکشید.

از رحلت پیامبر تا قیام کربلا (نینوا)

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
- ماجرای سقیفه و چگونگی به خلافت رسیدن ابوبکر را شرح دهند.
  - خلفای نخستین (راشدین) را نام ببرند و به اختصار وقایع دوران خلافت هر یک را شرح دهند.
  - ویژگی‌های حکومت امام علی (ع) را برشمارند و شاخص‌ها را طبقه‌بندی کنند.
  - دلایل صلح امام حسن (ع) با معاویه را توضیح دهند.
  - هدف و دستاوردهای قیام عاشورا را بیان کنند.
  - نسبت به الگوگیری از ائمه (ع) معصومان در زندگی سیاسی - اجتماعی حساس و علاقه‌مند شوند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، نهج البلاغه (نامه امام علی به مالک اشتر)، نقشه قلمرو مسلمانان در زمان خلفای نخستین، نقشه جنگ‌های دوران حکومت امام علی (ع)، تصاویر تاریخی از مسجد کوفه، حرم امام (ع) و امام حسین (ع)، قسمت‌هایی از مجموعه تلویزیونی امام علی، مختارنامه و روز واقعه، نمودار خط زمان، کاربرگ شماره ۶

آماده کنید

به منظور آماده‌سازی دانش‌آموزان برای ورود به درس جدید، نمودار خط زمان زیر را در معرض دید آنها قرار دهید. دوره‌زمانی درس یعنی از رحلت رسول خدا تا شهادت امام حسین (ع) (۶۱-۵۱۱ ه.ق) را روی نمودار نشان دهید. به منظور تبیین چارچوب دوره تاریخی مورد بحث، لازم است اشاره کنید که در این دوره پنجاه ساله پنج نفر (ابوبکر، عمر، عثمان، امام علی (ع) و امام حسن (ع)) به عنوان خلفای نخستین، حکومت کردند. سپس معاویه به خلافت رسید و خلافت امویان (بنی‌امیه) را تأسیس کرد و در دوران جانشین او یزید، قیام عاشورا رخ داد.

آموزش دهید

با استفاده از خط زمان، ابتدا موضوع جانشینی پیامبر اکرم (ص) و سپس رویدادهای مهم مربوط به زمان خلافت هر یک از خلفای نخستین را توضیح دهید.

موضوع فتوحات مسلمانان در دوران سه خلیفه اول را با نمایش نقشه صفحه ۵۵ توضیح دهید و از دانش‌آموزان بپرسید چه کشورهایی اکنون در این محدوده جغرافیایی که روی نقشه با رنگ سبز نشان داده شده، قرار دارند. (کشورهای ایران، سوریه، عراق، اردن، لبنان، فلسطین، عربستان و مصر).

مباحث مربوط به حکومت امام علی (ع) و قیام عاشورا را با توجه دادن دانش‌آموزان به نقشه صفحه ۵۷ و نمودار مسیر حرکت امام حسین علیه السلام از مدینه به مکه و از مکه به کربلا «صفحه ۶۰» اجرا کنید و در صورت امکان قسمت‌هایی از فیلم‌های امام علی، مختارنامه و روز واقعه را که با موضوع درس مرتبط است، نمایش دهید.

بهتر است در حین فرایند تدریس، فعالیت‌ها توسط دانش‌آموزان انجام شود. برای مثال دانش‌آموزان پاسخ فعالیت متن صفحه ۶۵ و ۵۷ را بخوانند؛ سپس فعالیت (۱) را انجام دهند.

پاسخ فعالیت :

۱ اصرار امام علی (علیه السلام) بر عمل به دستورات اسلام و سنت پیامبر (ص)؛ کوشش جدی امام برای اجرای کامل عدالت و مخالفت با هر گونه تبعیض و تمایز میان مسلمانان اعم از عرب و غیرعرب؛ مخالفت شدید امام علی (ع) با زندگی اشرافی و جلوگیری از دست‌اندازی به بیت‌المال مسلمین؛ برکناری والیان و کارگزاران فاسد و ستمگر و عدم سازش با آنان موجب دشمنی‌ها با ایشان

شد. ویژگی حکومت امام علی را روی تابلوی کلاس بنویسید. سپس کاربرگ شماره ۶ (منشور حکومتی امام علی علیه السلام) را انجام دهید. پیش از اجرای کاربرگ، قسمتی از نامه امام علی به مالک اشتر را انتخاب کنید و در کلاس بخوانید یا تصویر نامه امام را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید و از آنان بخواهید آن را مطالعه کنند.

در مرحله بعد به قدرت رسیدن معاویه و شکل‌گیری بنی‌امیه را توضیح دهید و فعالیت ۴ را در کلاس انجام دهید

۴ تصاحب قدرت و حکومت از طریق زور، نیرنگ و تزویر؛ پیمان‌شکنی (زیر پا نهادن تعهداتش در صلح‌نامه‌ای که با امام حسن علیه السلام امضا کرده بود)؛ بی‌توجهی به دستورات اسلام و سنت پیامبر؛ انتساب والیان فاسد و ستمگر بر شهرها و ولایات؛ زندگی اشرافی و دستبرد به بیت‌المال مسلمانان؛ شکنجه و قتل مخالفان (شیعیان امام علی علیه السلام) از ویژگی‌های حکومت معاویه بوده است.

• در بخش بعدی پس از آنکه دانش‌آموزان موضوع به حاشیه رفتن ارزش‌های اسلامی در جامعه آن زمان و بازگشت اشرافی‌گری و ظلم و ستم و زیر پا نهادن عدالت توسط حکومت را درک نمودند، زمینه‌ها و فلسفه قیام امام حسین (ع) را توضیح دهید. هرچند دانش‌آموزان با شرکت در مراسم سوگواری عاشورا با رویدادهای عاشورا آشنایی نسبی دارند، ولی بهتر است آنها را گروه‌بندی کنید و یکی از کتاب‌هایی را که در صفحه بعد برای تحقیق دانش‌آموزان مناسب تشخیص داده شد، معرفی کنید و اجازه دهید در این زمینه گفت‌وگو کنند و بتوانند فعالیت‌های ۵ و ۶ را انجام دهند و بیشتر به علل و عوامل عاشورا بپردازند.

۵ زنده نگه‌داشتن دین اسلام و سنت پیامبر (ص) و روش امام علی علیه السلام؛ جلوگیری از انحراف جامعه و حکومت اسلامی؛ مقابله با ظلم و فساد حکومت بنی‌امیه و امر به معروف و نهی از منکر

۶ پیروی از راه امام حسین علیه السلام و فداکاری در راه اسلام و ایثار جان و مال برای رهایی از ظلم و ستم بی‌عدالتی در جامعه

به پایان ببرید

با مرور و جمع‌بندی نکات کلیدی از دانش‌آموزان بخواهید به عنوان فعالیت پایانی در منزل، فعالیت ۳ صفحه ۵۹ را انجام دهند. یک نهج‌البلاغه به کلاس ببرید و از دانش‌آموزان بخواهید برای جلسه بعد چند عبارت از آن را انتخاب کنند و با خط خوش از روی آن بنویسند و در کلاس نصب کنند.

خواندن و بازگویی اطلاعات نقشه و نمودار خط زمان برای بیان مطالب مهم درس؛ شرح ویژگی‌های حکومت امام علی (ع) و توضیح دلایل صلح امام حسن (ع) و علل و زمینه‌های قیام امام حسین (ع)؛ انجام کاربرگ شماره ۶ و ارائه مناسب فعالیت‌های تحقیق و کاوشگری از محورهای عمده ارزشیابی است که از طریق سیاهه مشاهده و بررسی فعالیت‌ها قابل اندازه‌گیری است. در مرحله بعد آزمون کتبی و شفاهی نیز از ابزارهای سنجش این درس است.

• با توجه به منابع نسبتاً فراوانی که در زمینه رویدادهای تاریخ اسلام برای کودکان و نوجوانان وجود دارد، پیشنهاد شده با راهنمایی کامل دانش‌آموزان و معرفی منابع و در اختیار قرار دادن آنها اجازه بدهید دانش‌آموزان با رویکرد تحلیلی و اشاره به علل و عوامل، تحقیق کنند و نتایج را به‌طور مناسب در کلاس ارائه دهند.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر دانش آموز

- ۱) آشنایی با جنگ‌های پیامبر اسلام و امام علی (ع)، آیت‌اللهی، مهدی، تهران: جهان‌آرا، ۱۳۷۸.
- ۲) آسمان خون‌گریه کن!، ابراهیمی، جعفر، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶. (درباره قیام امام حسین ع)
- ۳) سرگذشت دلاوری‌ها و مظلومیت‌های علی (علیه السلام) به روایت علی (ع)، امین، مرتضی، کوه صبر: تهران: پیام محراب، ۱۳۷۵.
- ۴) امام حسن ۱ «علم و حلم» بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۵) امام حسن (ع) ۲ «دولتی پایدار»، بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۶) امام گل‌ها، پور و هاب، محمود، تهران: مدرسه، ۱۳۷۵ (یک منظومه بلند درباره قیام کربلا).
- ۷) رفتار پیامبر با کودکان و جوانان، چنارانی، محمد علی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۹.
- ۸) ۹۲ درس سازنده از زندگی پیامبر (ص)، حیدری ابهری، غلامرضا، تهران: قدیانی، ۱۳۹۰.
- ۹) برایم بگو، رحیمی، علیرضا، مرتضی گوهری پور و حمیدرضا سلیمانان، تهران: بنیاد نهج‌البلاغه، ۱۳۷۹، (شامل مطالب و سخنان کوتاهی از نهج‌البلاغه)
- ۱۰) آنچه خدای کعبه اراده کند، داستان زندگی پدر پیامبر ما، رهگذر، رضا، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶.

- ۱۱) از سرزمین نور، آنک آن یتیم نظر کرده، داستان خردی پیامبر (ص)، سرشار، محمد رضا، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶.
- ۱۲) داستان زندگی حضرت آمنه مادر پیامبر، با من سخن بگو مادرا!، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۵.
- ۱۳) از فاطمه تا فاطمه (س)، شاکری دیلمی، شادی، تهران: شرفی، ۱۳۷۸.
- ۱۴) تو را می‌خواهم، داستان زندگی حضرت خدیجه (علیها السلام)، شیرازی، رضا، تهران: پیام نور، ۱۳۷۵.
- ۱۵) جنگ احد، طاهرنیا، ناصر، تهران: پیام محراب، ۱۳۷۷.
- ۱۶) جنگ بدر، طاهرنیا، ناصر، تهران: پیام محراب، ۱۳۷۷.
- ۱۷) فراموشان: داستانی از واقعه کربلا، غفارزادگان، داوود، تهران: قدیانی، ۱۳۷۵.
- ۱۸) قصه غدیر، فضلی، نادر، تهران: نبأ، ۱۳۷۷.
- ۱۹) نخستین بناهای اسلامی، ترجمه علی خاکبازان، لی کرافت، هلن و ریچارد لی کرافت، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶.
- ۲۰) مجموعه مصور تاریخ اسلام، به اهتمام بخش تحقیقات و مطالعات جغرافیایی مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۵.
- ۲۱) بلال فریاد بلند اسلام، محدثی، جواد، قم: بوستان کتاب، ۱۳۷۴.
- ۲۲) عمار یاسر، محمد جواد محدثی، تهران: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۷۶.
- ۲۳) به خاطر محمد (ص) داستان‌هایی از زندگی پیامبر اسلام، ملامحمدی، محمد، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۸.
- ۲۴) آن شب، آن سردار، ناصری، مسلم، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۸، (داستان حر ریاحی)
- ۲۵) با یاران پیامبر، نقدی، محمد، تهران: هجرت، ۱۳۷۸.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معالم

- ۱) اطلس تاریخ اسلام، آئینه‌وند، صادق، تهران: مدرسه، ۱۳۷۷.
- ۲) تاریخ زنان صدر اسلام، آئینه‌وند، صادق، تهران: نشر جهاد دانشگاهی دانشگاه الزهرا، ۱۳۶۱.
- ۳) سیره نبوی و سیره‌نگاران، آئینه‌وند، صادق، نشر خانه کتاب، ۱۳۸۸.
- ۴) تاریخ زندگانی پیامبر اسلام، آیتی، محمد ابراهیم، تصحیح و تعلیقات دکتر ابوالقاسم گرگی، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۸ ش.
- ۵) تاریخ سیاسی اسلام، جعفریان، رسول، ج ۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۳.
- ۶) سیمای کارگزاران علی بن ابیطالب امیرالمؤمنین (علیه السلام)، ذاکری، علی اکبر، ج ۱ و ۲، قم: حوزه علمیه، ۱۳۷۸ ش.
- ۷) تاریخ صدر اسلام (عصر نبوت)، زرگری‌نژاد، غلامحسین، تهران: سمت، ۱۳۷۸.
- ۸) سیره رسول‌الله، زریاب خوئی، عباس، تهران: سروش، ۱۳۷۰.
- ۹) آینه‌داران آفتاب، سنگری، محمدرضا، پژوهش و نگارش نو از زندگی و شهادت یاران اباعبدالله الحسین، ج ۲، چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۲.
- ۱۰) پیرامون قیام امام حسین سلام الله علیه، شهیدی، سید جعفر، تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۸.
- ۱۱) تاریخ تحلیلی اسلام، شهیدی، سید جعفر، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۷.
- ۱۲) شیعه در اسلام، طباطبایی، علامه سید محمد حسین، الغدیر، ۱۳۸۹.
- ۱۳) امام حسن (علیه السلام) مظلوم تاریخ، محمدی، رضا، قم: صحفی، ۱۳۷۰.
- ۱۴) جاذبه و دافعه علی (علیه السلام)، مطهری، مرتضی، تهران: صدرا، ۱۳۷۷.
- ۱۵) حماسه حسینی، ج ۳، تهران: صدرا، ۱۳۶۸.
- ۱۶) تاریخ تحلیلی اسلام، نصیری (رضی)، محمد، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۸۱.

ورود اسلام به ایران

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
  - عوامل و دلایل سقوط حکومت ساسانیان در ایران را از متن درس استخراج و دسته‌بندی کنند.
  - چگونگی فتح ایران توسط اعراب را شرح دهند.
  - نحوه رفتار امویان با مردم ایران و عکس‌العمل متقابل ایرانیان را توضیح دهند.
  - سیاست خلافت عباسیان نسبت به مردم ایران و موقعیت ایرانیان را در دوران حکومت آنان شرح دهند.
  - درباره علل و عوامل گرایش و پذیرش اسلام توسط ایرانیان گفت‌وگو کنند.

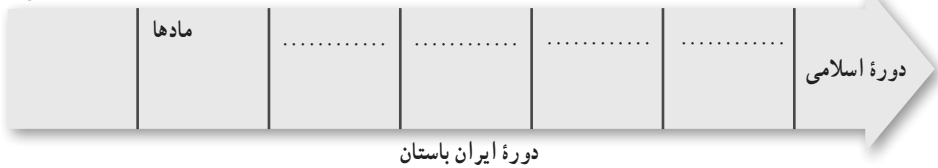
مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی؛ نقشه تاریخی دوره ساسانیان؛ نقشه تاریخی ورود اعراب به ایران و نقشه‌های قلمرو امویان و عباسیان؛ در صورت امکان تصاویری از آتشکده‌ها و مساجد قدیمی ایران مانند تاریخانه و مسجد جامع فهرج یزد و تصاویری از آرامگاه امامزادگان در ایران؛ قسمتهایی از مجموعه تلویزیونی مختارنامه که شور و شوق ایرانیان داخل در سپاه مختار را نشان می‌دهد. در صورتی که امکان نمایش فیلم برای شما وجود ندارد، می‌توانید تصاویر مورد نظر از این سریال تاریخی را در کلاس نشان دهید.

آماده کنید

از آنجا که در این درس دانش‌آموزان وارد دوران تازه‌ای از تاریخ ایران می‌شوند، به منظور ایجاد آمادگی ذهنی و اجرای نوعی ارزشیابی تشخیصی، نموداری از خط زمان را مانند شکل زیر طراحی و تکثیر کنید.

ورود آریایی‌ها

سپس این نمودار را بین دانش‌آموزان توزیع کنید و از آنان بخواهید براساس پیش‌دانسته‌های خویش و آنچه در کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های چهارم، ابتدایی و پایه هفتم خوانده‌اند، نام سلسله‌های ایران باستان را به ترتیب روی نمودار بنویسند.

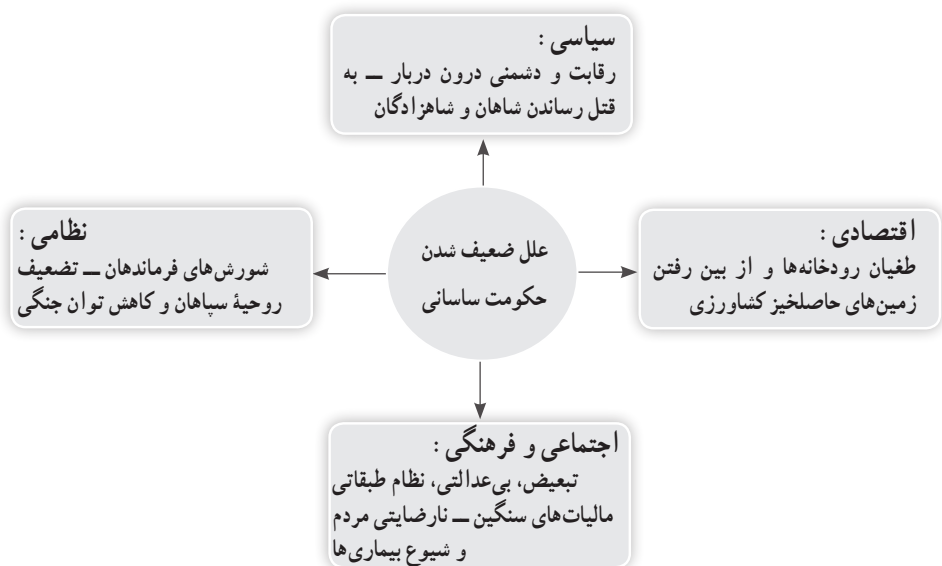
پس از آن، این پرسش کلیدی را طرح کنید: کدام رویداد تاریخی موجب شده است که مورخان، تاریخ ایران را به دو دوره باستان و اسلامی تقسیم کنند؟ جریان گفت‌وگوی در کلاس را هدایت کنید تا دانش‌آموزان به این پاسخ برسند که مورخان رویداد مهمی چون فتح ایران توسط اعراب و سقوط حکومت ساسانیان را مبنای تقسیم‌بندی تاریخ ایران به دو دوره پیش از اسلام و بعد از اسلام قرار داده‌اند. سپس پرسید: به نظر شما چرا از بین سلسله سلوکیان یا فروپاشی حکومت اشکانیان یا رویدادهای مشابه، مبنای تقسیم تاریخ ایران به دو دوره اصلی قرار نگرفته است؟ به سؤال پاسخ مناسبی بدهند و لازم است توضیح دهید که با ورود اعراب به ایران و سقوط ساسانیان، تغییرات گسترده‌ای در ابعاد مختلف زندگی سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ایرانیان صورت گرفت و می‌توان گفت زندگی مردم ایران با پذیرش اسلام متحول شد؛ در حالی که دیگر رویدادهای گفته شده تغییرات عمیق در زندگی مردم به وجود نیاوردند.

آموزش دهید

ورود اعراب به ایران و سقوط حکومت ساسانی، رویدادی مهم و سرنوشت‌ساز در تاریخ سرزمین ما محسوب می‌شود لازم است هنگام تدریس این مبحث، به ابعاد مختلف موضوع توجه شود. توجه

داشته باشید که در جریان آموزش و ارزشیابی تاریخ، توجه دادن دانش‌آموزان به علل و آثار و نتایج رویدادهای مهم به مراتب اهمیت و فایده بیشتری دارد تا واداشتن آنها به حفظ کردن جزئیات وقایع. بنابراین در آغاز تدریس توجه دانش‌آموزان را به این سؤال جلب کنید که چرا حکومت چهارصد ساله ساسانی که در برابر امپراتوری قدرتمند روم و دیگر رقبای نیرومندش ایستادگی کرده بود، نتوانست در برابر حمله اعرابی که به مراتب از نظر سپاه و تجهیزات ضعیف‌تر بودند، پایداری کند؟ رویدادهای مهم تاریخی یک علت ندارند؛ بلکه مجموعه‌ای از علل مختلف دارند که می‌توان آنها را به دو دسته داخلی و خارجی دسته‌بندی کرد. عامل داخلی مربوط به اوضاع و شرایط ایران و عوامل خارجی مربوط به اعراب مسلمان است که سرزمین ایران را فتح کرده‌اند.

به منظور تبیین جامع موضوع، نمودار ارکان اقتدار حکومت را به دانش‌آموزان نشان دهید و از آنان بخواهید با توجه به مطالب صفحه ۶۴ و ۶۵ کتاب توضیح دهید هنگام حمله اعراب به ایران، حکومت ساسانی از نظر قدرت سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی در چه وضعیتی قرار داشت؟

سپس از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت (۱) کاربرگه شماره ۷ (نمودار علت و معلول) را در کلاس انجام دهند.

مراحل فتح ایران و لشکرکشی‌ها و نبردهای مهم را روی نقشه صفحه ۶۵ توضیح دهید. از دانش‌آموزان بخواهید محل تیسفون، قادسیه، جلولا و نهاوند را روی نقشه نشان دهند و مسیرهای حمله را به سمت شمال و شمال شرقی و جنوب شرقی ایران دنبال کنند.

● به منظور آموزش اوضاع ایران در زمان امویان و عباسیان مختصراً مطالب درس قبل را مرور کنید و در صورت امکان بخشی از مجموعه تلویزیونی مختارنامه یا تصاویر مربوط به آن را نمایش دهید و از دانش‌آموزان بخواهید متن را بخوانند و فعالیت‌های صفحه ۶۷ را پاسخ دهند.

پاسخ به فعالیت ۲

(۱) یکی از علل مهم مرگ ابومسلم خراسانی و نابودی خاندان برمکیان توسط خلفای عباسی (منصور و هارون)، با وجود خدمتی که آنها به عباسیان کردند، ترس از نفوذ و قدرت روزافزون آنها بود. خلفای عباسی وجود چنین افراد قدرتمندی را خطری برای حکومت و قدرت خود تصور می‌کردند. علاوه بر آن ابومسلم و برمکیان رقبا و دشمنانی داشتند که در دربار عباسیان نیز علیه آنها توطئه و دسیسه می‌کردند.

(۲) ایران، عربستان، سوریه (شام)، مصر، بخش‌هایی از ترکیه امروزی، الجزایر و لیبی در قلمرو حکومت بنی عباس بوده و مرکز خلافت عباسیان شهر بغداد بوده است.

الف) شباهت‌ها

- امویان و عباسیان هر دو به ناحق حکومت را به دست گرفتند.
- امویان و عباسیان هر دو خلافت را در خاندان خود موروثی کردند.
- آنها در خشونت و ظلم نسبت به مخالفان به خصوص شیعیان و اهل بیت علیهم السلام به یکدیگر شبیه بودند.

ب) تفاوت‌ها

عباسیان به سیاست قوم‌گرایی امویان و برتری دادن اعراب نسبت به ایرانیان ادامه ندادند. از این رو، در دوران خلافت آنان مقام و موقعیت سیاسی و اجتماعی ایرانیان مسلمانان ارتقا یافت و آنها

موفق شدند به مناصب بالای حکومتی مثل وزارت، حکومت ولایات و فرماندهی سپاه دست یابند.

- برای تدریس مبحث مسلمان شدن ایرانیان می‌توانید در ابتدا، تصاویری از آتشکده‌های ایران در دوره ساسانی به همراه تصاویری از قدیمی‌ترین اماکن اسلامی در ایران مانند مساجد فهرج یزد، تاریخانه دامغان و مرقد امامزادگان تهیه و در کلاس نمایش دهید و از دانش‌آموزان بپرسید این تصاویر بیانگر چه تغییراتی در اعتقادات مردم ایران‌اند؟ حضور سلمان فارسی در سپاه محمد (ص) و همچنین نقش زمینه‌های یکتاپرستی ایرانیان در درک پیامبر (ص) و امام علی (ع) در حوزه عدالت را در گرایش و باور آنها به اسلام و شیعه ارادت ایرانیان به امامان معصوم تبیین کنید.

به پایان ببرید

مطالب مهم درس را با تأکید بر اهمیت رویداد فتح ایران توسط اعراب؛ دلایل و عوامل سقوط ساسانیان؛ مرور و جمع‌بندی کنید و اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در دوران خلافت امویان و خلافت عباسیان را با توجه به نمودار و نقشه‌های کتاب به‌طور خلاصه توضیح دهید و نتیجه‌گیری کنید در این دوران دویست ساله ایران به لحاظ سیاسی و جغرافیایی بخشی از قلمرو پهناور اسلامی قرار گرفت و توسط کارگزاران خلفای اموی و عباسی اداره می‌شد.

محورهای عمده ارزشیابی

با توجه به انتظارات یادگیری، دسته‌بندی علل و عوامل سقوط ساسانیان انجام کاربرگه، بحث و گفت‌وگو درباره علل گرایش ایرانیان به پذیرش اسلام و مقایسه سیاست‌های امویان و عباسیان از محورهای عمده ارزشیابی این درس است که از طریق سیاهه ارزیابی فعالیت‌ها و آزمون‌های کتبی و شفاهی قابل سنجش است.

فصل ششم : عصری تازه در تاریخ ایران

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>قلمرو سلسله‌های مستقل ایرانی در نقاط مختلف ایران</p>	<p>فضا و مکان</p>
<p>آثاری را که ایرانیان مسلمان تولید کردند. علل و عوامل گرویدن ایرانیان به اسلام تحولات سیاسی و فرهنگی هنری در سه قرن اول هجری در ایران</p>	<p>زمان، تداوم و تغییر مدارک و شواهد علت‌ها و معلول‌ها تغییر و تحول و پیشرفت</p>
<p>آثار مختلف در حوزه تفسیر، فلسفه، تاریخ، جغرافیا، موسیقی و ... که ایرانیان مسلمان خلق کرده‌اند.</p>	<p>فرهنگ و هویت میراث فرهنگی</p>
<p>افتخار به مظاهر و مفاخر فرهنگی ایران و نقش ایرانیان در تمدن اسلامی</p>	<p>ارزش‌ها و اخلاق میهن دوستی</p>
<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر</p>	<p>مهارت‌های کاوشگری</p>

عصر طلایی فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری این درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
  - شرایط و چگونگی به قدرت رسیدن حکومت‌های ایرانی در فاصله قرن سوم تا پنجم هجری را توضیح دهند.
  - روابط سلسله‌های ایرانی با خلافت عباسیان و امویان را با هم مقایسه کنید.
  - نقش و جایگاه ایرانیان مسلمان را در شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی با ذکر مصادیق مهم بیان کنند.
  - نسبت به فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی احساس تعلق و افتخار کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، نقشه‌های تاریخی سلسله‌های طاهریان، صفاریان، علویان طبرستان، سامانیان و آل بویه؛ تصاویری از شخصیت‌های سیاسی، علمی و فرهنگی ایران در قرن‌های سوم تا پنجم هجری؛ تصاویری از آثار علمی، هنری و معماری ایران در قرن‌های سوم تا پنجم هجری و نمونه‌ایی از آثار تألیف شده در این دوره مانند تاریخ بلعمی، تاریخ طبری، مسالک و ممالک و دیوان رودکی

آماده کنید

نمودار خط زمان صفحه ۶۹ را نمایش دهید. شما ممکن است نمودار را روی تابلوی کلاس رسم کنید یا قبلاً روی مقوارسم کنید و در کلاس نصب کنید یا از طریق پاور پوینت نمایش دهید از دانش‌آموزان بخواهید نمودار را بخوانند.

- پس از خلفای نخستین، کدام خاندان‌ها خلافت اسلامی را به دست گرفتند؟
- امویان بیشتر حکومت کردند یا عباسیان؟ حدود چند سال؟
- با توجه به درس قبل مقرر حکومت عباسیان کدام شهر بود؟
- در دوره خلافت عباسی در سرزمین ایران چه سلسله‌های ایرانی به قدرت رسیدند؟ نام ببرید؟

آموزش دهید

در فاصله قرن‌های سوم تا پنجم هجری حکومت‌های متعددی در گوشه و کنار ایران سر برآوردند. این حکومت‌ها از یک سو با خلافت عباسی و از سوی دیگر با یکدیگر به رقابت و دشمنی پرداختند. در این درس تعدادی از این حکومت‌ها معرفی می‌شوند. مباحث و مطالب مربوط به این سلسله‌ها را به شکل مقایسه‌ای و با تأکید بر روابط آنها با خلافت عباسی ارائه کنید. هنگام ارائه این مبحث حتماً نقشه قلمرو هر یک از آن سلسله‌ها را در معرض دید دانش‌آموزان قرار دهید (با ویدئو پروجکشن نمایش دهید یا تکثیر و کپی کنید و در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید) تا با محدوده جغرافیایی این حکومت‌ها، پایتخت و شهرهای مهم آن آشنا شوند.

پاسخ صحیح فعالیت‌ها

۱ خیر؛ زیرا برخی از این سلسله‌ها مانند طاهریان و سامانیان با فرمان یا با تأیید خلیفه عباسی به قدرت رسیدند و خود را وفادار و مطیع خلافت نشان می‌دادند. با این حال، در اداره قلمرو خود استقلال کامل داشتند و مانع دخالت خلیفه و عوامل آن در درون قلمرو خود می‌شدند؛ اما حکومت‌های صفاریان، علویان، آل بویه و آل زیار (زیاریان) بدون اجازه و تأیید خلیفه عباسی حکومت و قدرت را به دست گرفتند. روابط این حکومت‌ها اغلب با خلافت عباسی خصمانه بود. یعقوب لیث

صفاری به عراق لشکرکشی کرد و قصد داشت بغداد مرکز خلافت را تصرف کند؛ اما موفق به این کار نشد. علویان پیرو مذهب شیعه بودند و خلافت عباسی را غاصب می‌شمردند و از آنها اطاعت نمی‌کردند. آل بویه دیگر سلسلهٔ ایرانی موفق شد بغداد را تصرف کند و خلافت عباسی را حدود یک قرن تحت تسلط سیاسی خود درآورد.

۲ این متن به روشنی بیانگر بی‌اعتمادی و دشمنی یعقوب لیث صفاری با خلافت عباسی است. از این رو به جنگ با سپاه خلیفه رفت؛ اما توفیقی نصیب او نشد. همچنین نشان می‌دهد که عباسیان حتی با بزرگانی که به آن خدمت کرده بودند؛ ناجوانمردانه رفتار می‌کردند.

۳ دانش‌آموزان را راهنمایی کنید تا برای اجرای این فعالیت، متن درس، نقشه‌ها و نمودار خط زمان را به دقت مرور کنند. هدف از طراحی این فعالیت آن است که دانش‌آموزان از طریق خواندن نقشه‌ها و نمودارهای متن بتوانند اطلاعاتی را به دست آورند و سازماندهی کنند. از این موارد هیچ پرسشی کتبی یا شفاهی طرح نکنید. فقط انجام فعالیت توسط دانش‌آموزان کفایت می‌کند.

طاهریان

مؤسس: طاهر ذوالیمین

پایتخت: نیشابور، مرو

صفاریان

مؤسس: یعقوب لیث صفاری

پایتخت: زرنگ

قلمرو: سیستان، کرمان، فارس، خراسان و خوزستان

علویان طبرستان قرن ۳ و ۴

مؤسس: حسن بن زید

پایتخت: آمل

قلمرو: گرگان و طبرستان

سامانیان قرن ۳ و ۴

مؤسس: امیر اسماعیل سامانی

پایتخت: بخارا

قلمرو: ماوراءالنهر، خراسان، کرمان و سیستان و گرگان

آل بویه قرن ۵ و ۴

پایتخت: اصفهان، ری، بغداد، شیراز

• برای تدریس مبحث ایرانیان پرچمدار علم و دانش، پیشنهاد می‌شود ابتدا تصاویری از شخصیت علمی و فرهنگی و آثار هنری و معماری ایران را که متعلق به سده‌های سوم تا پنجم هجری هستند نمایش دهید. همچنین توجه دانش‌آموزان را در حین تدریس به جدول صفحه ۷۴ جلب کنید. هدف این است که دانش‌آموزان با دیدن تصاویر و مشاهده جدول پی ببرند که ایرانیان سهم و جایگاه شاخصی در شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی داشته‌اند. در صورت امکان، نسخه‌ای از کتاب‌های مندرج در جدول (کتاب تاریخ طبری، تاریخ بلعمی، مسالک و ممالک، دیوان رودکی و شاهنامه) را به کلاس ببرید. کتاب‌ها را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید تا آنها را ورق بزنند و چند سطر از آن را برای دانش‌آموزان بخوانید.

به پایان ببرید

مطالب و مباحث درس را با تأکید بر نکته‌های زیر جمع‌بندی و خلاصه کنید.

پس از سقوط حکومت ساسانی و تسلط اعراب بر ایران، ایرانیان به پشتوانه هزاران سال تجربه تاریخی خود در دوره اسلامی در سرنوشت سیاسی حکومت‌های مسلمان نقش مؤثری ایفا کردند. آنها مخالف امویان بودند و در قیام‌های علیه بنی امیه مشارکت می‌کردند. خاندان عباسی با کمک مردم ایران امویان را سرنگون و خود حکومت بر پا کردند. گروهی از ایرانیان با نفوذ در دستگاه خلافت عباسیان، در اداره امور حکومت سهیم شدند. وقتی خلفای عباسی در قرن سوم هجری ضعیف شدند، شخصیت‌ها و سلسله‌های ایرانی مانند طاهریان، صفاریان، سامانیان و آل بویه در گوشه و کنار ایران قدرت را به دست گرفتند و به تدریج به سلطه خلفا بر ایران پایان دادند. مردم ایران همچنین به تدریج و آگاهانه به دین اسلام گرویدند. آنان از همان آغاز علاقه و ارادت خاصی به اهل بیت رسول خدا نشان دادند. ایرانیان مسلمان نقش بسیار زیادی در گسترش دین اسلام و رونق و شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی داشتند.

به عنوان تکلیف در پایان دانش‌آموزان را راهنمایی و ترغیب کنید که یکی از فعالیت‌های شماره (۱) و (۲) به کار ببندیم را به طور داوطلبانه انتخاب کنند و به طور گروهی انجام دهند و نتیجه را در

کلاس ارائه نمایند.

محورهای عمده ارزشیابی

انجام فعالیت‌های درس؛ استفاده از نمودار خط زمان و نقشه‌های تاریخی و متن برای دسته‌بندی اطلاعات و قرار دادن آنها در جدول بیان نتایج شکل‌گیری حکومت‌های ایرانی در فاصله سده‌های سوم تا پنجم هجری؛ مقایسه روابط آنها با خلافت عباسی و کاوش درباره پیشرفت‌ها و دستاوردهای ایرانیان در زمینه‌های علمی، ادبی، هنری و فنون در شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی و ارائه آنها به کلاس از محورهای عمده ارزشیابی است که از طریق سیاهه بررسی فعالیت‌ها و آزمون‌های کتبی و عملکردی قابل سنجش است.

• یکی از ویژگی‌های برجسته تاریخ ایران در قرون سوم و چهارم هجری، فضای نسبتاً آرام و آزادی بود که بر محافل علمی و آموزشی حکمفرما شد. در سایه چنین محیط آزاداندیشی بود که اندیشه و افکار، ترقی و تعالی پیدا کرد و فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی شکوفا شد. ده‌ها فیلسوف و دانشمند برجسته مانند فارابی، ابن‌سینا، زکریای رازی، خوارزمی، ابوالوفای بوزجانی، ابوریحان بیرونی، شیخ کلینی، شیخ مفید، ابن بابویه، شیخ طوسی و... در آن عصر پا به عرصه نهادند و آثار و ابداعات ارزشمندی از خود برای جهانیان به یادگار گذاشتند.

اغلب امیران و وزیران آن دوره (به خصوص امیران و وزیران حکومت‌های سامانیان و آل‌بویه)، مردانی با فرهنگ، علم‌دوست و اهل مدارا بودند. این زمامداران نه تنها با پیروان مذاهب مختلف اسلام، بلکه با اهل کتاب (معتقدان به دین‌های زرتشتی، مسیحی و یهودی) نیز با رفق و مدارا رفتار می‌کردند. اندیشمندان و عالمان بر هر دین و مذهبی که بودند، در محیطی امن و آرام با یکدیگر مباحثه و گفت‌وگو می‌کردند و با دلیل و منطق افکار و عقاید خود را عرضه می‌داشتند. در آن زمان علم و دانش از ارج و اعتبار بالایی برخوردار بود و حاکمان از عالمان و دانشمندان حمایت می‌کردند و به آنها احترام می‌گذاشتند.

• از طریق برپایی نمایشگاهی با موضوع تحقیقاتی که دانش‌آموزان در مورد فعالیت (۱) و (۲) به کار بیندیم انجام می‌دهند، با تشویق و ترغیب، آنها را به مفاخر و دستاوردهای فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی علاقه‌مند کنید.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر در دانش آموز

- ۱ حکیم ابوالقاسم فردوسی، اسماعیلی، امیر، تهران: دبیر، ۱۳۷۸.
- ۲ حیدری ملک میان، سید رضی، فریدون، تهران: مدرسه، ۱۳۸۸.
- ۳ زکریای رازی، رشید شمالی، آرش، تهران: اکباتان، ۱۳۷۸.
- ۴ تنبیه کاری، داستانی از زندگی امام موسی کاظم علیه السلام، رهگذر، رضا، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۵.
- ۵ خوارزمی، شریف زاده، منصوره، تهران: دفتر انتشارات کمک آموزشی، ۱۳۷۹.
- ۶ زندگانی امام صادق علیه السلام، شهیدی، جعفر، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷.
- ۷ یعقوب لیث، شیخی، مژگان، تهران: مدرسه، ۱۳۹۰.
- ۸ در جست و جوی رهبر، داستان زندگی امام محمد باقر علیه السلام، شیرازی، رضا، تهران: پیام آزادی، ۱۳۷۴.
- ۹ شام غریبان، داستان زندگی امام سجاد علیه السلام، شیرازی، رضا، تهران: پیام آزادی، ۱۳۷۴.
- ۱۰ عضدالدوله، طاهر احمدی، محمود، تهران: مدرسه، ۱۳۸۵.
- ۱۱ ابن سینا در ۹۰ دقیقه برای نوجوانان، طهوری، مهوش، تهران، ذکر، ۱۳۷۸.
- ۱۲ زکریای رازی، فلاح آزاد، امید، تهران: دفتر انتشارات کمک آموزشی، ۱۳۷۹.
- ۱۳ سلمان فارسی، محدثی، جواد، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۷۱.
- ۱۴ چهره‌ها و قصه‌ها: ابونصر فارابی و ابن مسکویه رازی، معصومی، علی، تهران: پیام محراب، ۱۳۷۹.
- ۱۵ قصه زندگی امام رضا علیه السلام: مرغابی‌های مهمان، ملامحمدی، مجید، مشهد: به نشر، ۱۳۹۰.
- ۱۶ مسافر غریب: مجموعه دوازده قصه از زندگی امام رضا علیه السلام، ناصری، مسلم، تهران: پیام آزادی، ۱۳۷۹.
- ۱۷ آشنایی با پزشکان، جغرافی دانان و فیزیک دانان ایرانی، نجفی، گودرز، تهران: عابد، ۱۳۸۳.
- ۱۸ تاریخ بخوانیم: پسران ماهی گیر (آل بویه)، ندیری، اصغر و معصومه حبیب پور، تهران: مدرسه، ۱۳۹۰.
- ۱۹ یزدانی، زینب، رودکی، تهران: تیرگان، ۱۳۸۰.

معرفی منابع برای مطالعه پیش از معلم

- ۱ «نگرشی در تحول شالوده‌های نظام طبقاتی از دوره ساسانی به دوره اسلامی». اشرف، احمد. مجله آرش. س ۵. ش ۴. تیر ۱۳۶۰. ص ۸۶ - ۶۱.
- ۲ تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی، اشپولر، برتولد، ترجمه جواد فلاطوری و مریم میراحمدی، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴ ش.
- ۳ تاریخ سیاسی و اجتماعی خراسان در آغاز حکومت عباسیان، التون، دانیل، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۸۹ ش.
- ۴ گروه به اسلام در قرون میانه، بولت، ریچارد. و، پژوهشی نوین در تاریخ اجتماعی اسلام. ترجمه محمد حسین وقار، تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۴ ش.
- ۵ تاریخ ایران کمبریج: از ظهور اسلام تا آمدن سلجوقیان، ج ۴، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۴.
- ۶ تاریخ ایران اسلامی، جعفریان، رسول، دفتر اول: از پیدایش اسلام تا ایران اسلامی، تهران: اندیشه معاصر، ۱۳۷۷.
- ۷ ستیز و سازش، زرتشتیان مغلوب و مسلمانان غالب در جامعه ایران نخستین سده‌های اسلامی، چوکسی، جمشید کرشاسب، ترجمه نادر میرسعیدی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۱ ش.
- ۸ حاتمی‌منش، محمد علی، «نظام دیوانی اسلامی در سده نخست هجری (با اقتباس از نظام دیوانی ایرانی)»، تاریخ در آینه پژوهش، س ۵. ش ۴. زمستان ۱۳۸۷، ص ۶۲ - ۳۹.
- ۹ حصوری، علی، آخرین شاه، تهران: مؤلف، ۱۳۷۱.
- ۱۰ خسروی، محمدرضا و علی بیات، «مواجهه جامعه ایرانی در برابر سلطه اعراب مسلمان در سده‌های اول و دوم هجری»، فرهنگ، شماره ۶۷، پاییز ۱۳۸۷، صص ۱۵۵ - ۱۱۷.

- ۱۱ خطیب، عبدالله مهدی، ایران در روزگار اموی، ترجمه محمود رضا افتخارزاده، تهران: رسالت قلم، ۱۳۷۸ ش.
- ۱۲ خلعتبری، اللهیار و عباس پرتوی مقدم، «الگوی استقرار زمامداران و کارگزاران عرب در ایران و تأثیر آن بر شهرسازی و جامعه شهری»، مطالعات تاریخ اسلام، زمستان ۱۳۹۰، ص ۴۸ - ۲۷.
- ۱۳ «مروری بر نقش و عملکرد دهقانان در ابتدای دوره اسلامی»، پژوهش‌های تاریخی دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۷.
- ۱۴ دریایی، تورج، سقوط ساسانیان، مقاومت داخلی و تصویر پایان جهان، ترجمه منصوره اتحادیه، فرحناز امیرخانی حسینک لو، ویرایش روزبه زرین‌کوب، تهران: نشر تاریخ، ۱۳۸۳ ش.
- ۱۵ دنت، دانیل، مالیات سرانه و تأثیر آن در گرایش به اسلام، ترجمه محمد علی موحد، تهران: خوارزمی، ۱۳۸۵ ش.
- ۱۶ زرین‌کوب، عبدالحسین، تاریخ ایران بعد از اسلام، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۸.
- ۱۷ سامی، علی، «سهم فراوان تمدن ایرانی در فرهنگ اسلامی»، وحید، شماره ۷۰، مهر ۱۳۴۸، صص ۸۴۷ - ۸۴۱.
- ۱۸ شاه‌رخ، علاءالدین، «جلوه‌هایی از تعامل فرهنگ ایرانی اسلامی در قرن دوم هجری»، فرهنگ، ش ۶۷. پاییز ۱۳۸۷، ص ۲۱۴ - ۱۸۱.
- ۱۹ شریعتی، علی، بازشناسی هویت ایرانی و اسلام، ج ۲۷ (از مجموعه آثار)، تهران: الهام، ۱۳۶۱ ش.
- ۲۰ شعبانی، اکبر، «نقش ایرانیان در زبان، ادب و بلاغت عربی»، مطالعات اسلامی، شماره ۴۵ و ۴۶، پاییز و زمستان ۱۳۷۸، صص ۲۸۶ - ۲۷۵.
- ۲۱ شمس اشراق، ع، نخستین سکه‌های امپراتوری اسلام، اصفهان: ۱۳۶۹.
- ۲۲ صفا، ذبیح‌الله، «اثر ایرانیان در ایجاد تمدن اسلامی»، مهر، شماره ۱۱۸، اردیبهشت ۱۳۴۴، صص ۹۱ - ۸۶.

- ۲۳ «شرایط اجتماعی و سیاسی ایران بعد از سقوط شاهنشاهی ساسانی و اثر آن در ترجمه و تدوین روایت‌های ملی تا نظم شاهنامه‌ها و داستان‌های قهرمانی»، ایران شناسی، شماره ۶، تابستان ۱۳۶۹، ص ۲۴۷ - ۲۳۹.
- ۲۴ علوی، مجتبی، «فروپاشی دولت ساسانی و گروش ایرانیان به اسلام»، هفت آسمان، ش ۹ و ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۸۰، صص ۲۰۲ - ۱۵۱.
- ۲۵ فرای، ن. ریچارد، عصر زرین فرهنگ ایران، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: سروش، ۱۳۸۸ ش.
- ۲۶ فروخ، عمر، «ماهیت جنبش‌های ایرانیان در دوره نخستین خلافت عباسیان»، ترجمه افسانه منفرد، تحقیقات اسلامی، سال ۱۱، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۷۵، صص ۹۰ - ۷۵.
- ۲۷ فروزانی، ابوالقاسم، «اصفهان در قرون نخستین هجری»، مجله فرهنگ، ش ۱۹. پاییز ۱۳۷۵، ۸۴ - ۶۷.
- ۲۸ متز، آدام، تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری، ج ۲، ترجمه علیرضا ذکاوتی قراگزلو، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۴ ش.
- ۲۹ محمدی ملایری، محمد، تاریخ و فرهنگ ایران در دوران انتقال از عصر ساسانی به عصر اسلامی، ج ۶، تهران: توس، ۱۳۷۹ ش.
- ۳۰ فرهنگ ایرانی پیش از اسلام و آثار آن در تمدن اسلامی و ادبیات عربی، ج ۴، تهران، توس، ۱۳۷۴.
- ۳۱ مطهری، مرتضی، خدمات متقابل اسلام و ایران، تهران: صدرا، ۱۳۶۸.
- ۳۲ مفتخری، حسین، «اوضاع سیاسی و مذهبی ایران در آستانه ظهور اسلام»، تاریخ اسلام، شماره ۱۰، تابستان ۱۳۸۱، صص ۱۰۰ - ۸۱.
- ۳۳ ایران در دوره انتقال «گذر از عهد باستانی به دوره اسلامی»، نامه پژوهش فرهنگی، شماره ۴، بهار ۱۳۷۶، صص ۲۸ - ۰۷.
- ۳۴ مفتخری، حسین و حسین زمانی، تاریخ ایران از ورود مسلمانان تا پایان طاهریان،

تهران : سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۴ش.
۳۵ ممتحن، حسین علی، «نقش ایرانیان در تنظیم دیوان‌ها و سازمان‌های اسلامی»،
بررسی‌های تاریخی، شماره ۷۶، خرداد و تیر ۱۳۵۷، صص ۵۲ - ۱۴.